

кнізе “Живописная Россия” Адама Кіркора, якая выйшла амаль сто гадоў назад, Бацькавічы называюцца ў ліку самых старажытных паселішч гэтага краю... Паводле падання, недзе поблізу ад гэтых мясцін быў забіты князь Ігар, той самы, што двойчы за адзін год хацеў пажывіцца данінай у непакорных драўлян” [4, 16]. Так, у апісанні Гарбылёў (у сапраўднасці Калінкавічаў), Журавічаў (Юравічаў), Грамоў (ст. Нахаў), Вербічаў (Лозак), Піляцічаў (Бабічаў), Кавенькаў (Навінак) пісьменнік дае пэўныя падказкі-апісанні гэтых мясцін. І. Я. Навуменка адзначыў, што адчувае сябе жыхаром “не столькі Гомельшчыны, колькі Палесся”. І дадаў: “Сёння я магу сказаць, што недзе ўвабраў ужо ў душу Мінск, хаця пра яго я яшчэ нічога не напісаў. Мне падабаецца мінская мясцовасць. І лясы тут не горшыя, чым у нас, на Палессі. Для мяне Гомельшчына – радзіма, але нейкім чынам радзімай становіцца і Мінск”.

Такім чынам, аўтабіяграфізм у творчасці І. Навуменкі выяўляецца праз мастацкае апісанне рэальных анамастычных аб’ектаў, стварэнне ў тэкстах тыповых для Палесся анамастычных адзінак, што дазваляе мастаку слова адлюстраванне рэалістычных і праўдападобных падзеі і малюнкi, уласцівыя і характэрныя для гэтага рэгіёну.

Літаратура

1. Шур, В. В. Уласнае імя ў мастацкім тэксце: манаграфія / В. В. Шур. – Мазыр : МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2010. – 207 с.
2. Шаладонаў, І. Факт і вымысел у мастацкім уяўленні Івана Навуменкі / І. Шаладонаў // Полымя. – 2015. – № 7. – С. 137–143.
3. Гарады і вёскі Беларусі: энцыклапедыя: у 8 т. / НАН Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск: Беларус. Энцыкл., 2004 – 2012. – Т. 1, кн. 1. : Гомельская вобласць / [С. В. Марцэлеў]. – 632 с.
4. Навуменка, І. Збор твораў: у 6 т. / І. Навуменка. – Мінск: Маст. літ., 1983. – Т. 4: Вецер у соснах. Смута белых начэй, раманы. – 528 с.
5. Шур, В. В. Слова ў мастацкім кантэксце: онімы, метафары: манаграфія / В. В. Шур., С. Б. Кураш – Мазыр: МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2013. – 268 с.

М.С. Кот

Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І.П. Шамякіна
e-mail: konix_84_mn@mail.ru

УДК 821.161.3-81'373.2

ЗАГАЛОВАК-АЛЮЗІЯ БІБЛЕЙСКАГА ПАХОДЖАННЯ САМСОН У ПАЭТЫЧНЫХ ТВОРАХ У. КАРАТКЕВІЧА, А. ГАРУНА, К. СВАЯКА

Ключавыя словы: заглавак-алюзія, бібліёнiм, антрапонiм, анамастычныя алюзія, мастацкі тэкст, біблейскі пратэкст.

У артыкуле разглядаецца анамастычныя алюзія біблейскага паходжання Самсон і асаблівасці яе функцыянавання ў паэтычных тэкстах беларускай літаратуры ў якасці загаловкаў. Выяўляецца роля загаловка-алюзіі Самсон у рэалізацыі мастацка-эстэтычнай ідэі рэміфалагізаванага біблейскага сюжэта на прыкладзе твораў У. Караткевіча, А. Гаруна і К. Сваяка.

**BIBLICAL ALLUSION-TITLE SAMSON
IN THE POETIC WORKS OF U.KARATKEVITCH, A.GARUN, K.SVAYAK**

Key words: *allusion-title, biblionym, anthroponym, onomastic allusion, poetic text, biblical prime text.*

A Biblical onomastic allusion Samson is being considered in the article, including its functional aspects in poetic texts of Belarusian literature as the titles. The role of Samson allusion-title in the implementation of the artistic and aesthetic idea of remythologized biblical scene is being determined through the example of the works of U. Karatkevitch, A. Garun and K. Svayak.

Вывучэнне ролі і значэння загаловаў у мастацкіх тэкстах не перастае прыцягваць увагу даследчыкаў літаратурнай анамастыкі. Колькі б ні было сказана і напісана пра заглавак, вычарпаць гэту тэму цалкам, напэўна, немагчыма – настолькі вялікая яго роля ў тэксце [3, 90]. Сапраўды, назва твора адыгрывае ўнікальную ролю ў развіцці мастацкага тэксту, паколькі з’яўляецца яго адпраўным пунктам, актуалізатарам практычна ўсіх тэкставых катэгорый. Заглавак амаль заўжды служыць ключом да разумення галоўнай ідэі ўсяго твора. З лінгвістычнага пункту гледжання бібліёнім тлумачыцца як сродак першаснай намінацыі тэксту, у семіятычным плане яго можна разглядаць як першасны знак тэмы. Мовазнаўчыя аспекты загаловаў знайшлі адлюстраванне ў работах шматлікіх даследчыкаў (І. Арнольд, М. Барысава, М. Бахцін, В. Грыгор’еў, Я. Івашкевіч, У. Вінаградаў, І. Гальперын, В. Калінкін, С. Кржыжаноўскі, Б. Ларын, Ю. Лотман, А. Рогалеў, В. Фанякова, Т. Шамякіна, В. Шур і інш.).

Нярэдка ў склад загалова аўтар уводзіць онімы, у тым ліку і *онімы-алюзіі* – семантычна складаныя інтэртэкстуальныя знакі, што адначасова належыць і дадзенаму (мастацкаму) тэксту, у якім функцыянуе алюзійная адзінка, і тэксту-асацыяту, які з’яўляецца яе першакрыніцай. Прадметам нашага даследавання стала анамастычныя алюзія біблейскага паходжання *Самсон* у складзе загаловаў паэтычных твораў У. Караткевіча, А. Гаруна і К. Сваяка.

Біблейскі антрапонім *Самсон* (са старажытнаўр. *Шымшон* – ‘сонечны’) належыць у Першакнізе аднаму з суддзяў (кіраўнікоў) старажытнага Ізраіля. Прычым яго подзвігі апісваюцца ў *Кнізе Суддзяў* (далей *Суд.*) больш падрабязна, чым жыццё і дзейнасць іншых тагачасных кіраўнікоў ізраільскага народа. Яшчэ ва ўлонні маці ён быў названы *назарэем*, г.зн. быў цалкам прысвечаны Богу. Такім людзям сярод іншага забаранялася стрыгчыся, піць віно і дакранацца да нябожчыкаў, бо такім чынам яны выконвалі сваё абяцанне чысціні перад Богам. *Самсон* з’яўляўся кіраўніком Ізраіля на працягу 20 гадоў і адрозніваўся ад іншых суддзяў тым, што яму яшчэ да нараджэння было наканавана звышэй вызваліць свой народ ад філістымскіх ворагаў. Ён адзіны суддзя, хто меў надзвычайную фізічную сілу, але, нягледзячы на гэта, з-за сваёй неасцярожнасці апынуўся ў руках ворагаў і самаахвярна загінуў у іх палоне. На думку даследчыкаў-біблеістаў, гістарычны вобраз судзі Самсона цесна звязаны з фальклорна-міфалагічнымі матывамі, якія могуць узыходзіць да астральнай міфалогіі. Метафарычна сюжэт міфа аб Сонцы выяўляецца ў эпизодзе, калі *Самсон*, пазбавіўшыся сваіх валасоў (параўн. *сонечныя промні*), адразу страціў былую моц, як сонца, паводле міфалагічнай фавулы, без сваіх промняў перастала свяціць [4].

Гісторыя пра *Самсона* неаднаразова натхняла мастакоў, скульптараў, кампазітараў, літаратараў на стварэнне разнажанравых аўтарскіх інтэрпрэтацый гэтага

біблейскага сюжэта, пачынаючы з эпохі Рэнесансу (трагедыя Г. Сакса “Самсон”, 1556). Надзвычай папулярнай гэтая тэма стала ў XVII ст., асабліва сярод пратэстантаў, якія зрабілі вобраз Самсона сімвалам сваёй барацьбы супраць дэспатызму Папы Рымскага (напр., драма Дж. Мільтона “Самсон-змагар”, 1671). У рускай літаратуры мастацкая апрацоўка гэтага біблейскага аповеду адлюстравана ў творчай спадчыне І. Буніна (баллада “Самсон”), М. Языкова, Л. Мея (“Самсон”), Л. Андрэева (п’еса “Самсон у кайданах”), пісьменніка яўрэйскага паходжання У. Жабацінскага (раман “Самсон Назарэй”).

Біблейскі міфонім Самсон у аднайменным вершы ўжыты У. Караткевічам у якасці бібліёніма. Верш прасякнуты горкай іроніяй і трагізмам. Праз вобраз біблейскага героя паэту ўдалося выказаць нешта вельмі запаветнае, выпакутаванае, наблізіць біблейскі сюжэт да рэалій зямнога жыцця [2]. Ягоны Самсон – гэта звычайны юнак, не абыякавы да лёсу Радзімы, які ўсё забыў, бо ў яго пясчаны край прыйшоў філісцімлянін. Дэкадзіраваць названую алузію біблейскага паходжання дапамагае найперш этнонім *філісцімлянін/філістымлянін*, мастацкі сэнс якога пераносіцца з абазначэння старажытнага этнасу, які насяляў паўднёвую частку ўсходняга ўзбярэжжа Міжземнага мора і на працягу доўгага часу прыгнятаў ізраільцяна (гл. Суд. 14,4), да абагульненага сімвала заклятага ворага Радзімы. Жыццёвая гісторыя асілка Самсона поўная драматызму. Як ісцінны патрыёт, назарэй ён адчувае адказнасць за лёс свайго народа. Але раптоўнае каханне сыграла ракавую ролю ў яго жыцці: *філістымлянка Даліла “пальцамі слабымі, як пялёсткі, / Адняўшы сілу, выдала чужым...”*, выведаўшы сакрэт яго фізічнай моцы, што заключалася ў доўгіх валасах асілка (гл. Суд. 16). Ворагам удалося зламаць Самсона фізічна: *Філістымляне ўзялі яго, і выкалалі яму вочы, прывялі яго ў Газу, і закавалі яго двума меднымі ланцугамі, і ён малоў у доме вязняў (Суд. 16,21)* [1, 358]. Але гэта яшчэ больш падняло ў ім дух сапраўднага змагара за справядлівасць, умацавала жаданне адпомсціць за прычынены здзек над ім самім, над яго сям’ёй і народам. Таму апошнія словы героя верша гучаць, як набат, акрэсліваючы прынцыпы яго жыццёвага крэда: *І сонца ёсць. І ёсць мая радзіма. / Я сын яе. І я ў крыві ўстаю. / Хістаюся. Ўстаю і ажываю, / Я буду жыць. Я знішчу вашы вежы. / Хістаюцца калоны! Дах трасецца! / Няхай загіну, але разам з вамі, / Таму, што я сляпы, таму, што цёмны, / Прададзены багамі і табой*. Як відаць, для выражэння вострай эмацыянальнай напружанасці стану героя ў апошні момант жыцця паэт выкарыстоўвае парцэляваныя аднатыпныя сінтаксічныя канструкцыі, клічныя сказы, аднародныя даданыя сказы. Для эксплікацыі алузійнага сэнсу прыведзенай вышэй кульмінацыйнай часткі верша звернемся да адпаведнага тэксту-асацыяту з Кнігі кніг: *І паклікалі Самсона з дома вязняў, і ён забавляў іх, і паставілі яго паміж слупамі. І сказаў Самсон хлопчыку, які вадзіў яго за руку: падвядзі мяне, каб я абмацаў слупы, на якіх умацаваны дом, і абAPERся на іх. І паклікаў Самсон Госпада <...> І ссунуў Самсон з месца два сярэднія слупы, на якіх уцверджаны быў дом, упершыся ў іх, у адзін праваю рукою сваёю, а ў другі леваю. І сказаў Самсон: памры, душа мая, з Філістымлянамі! І ўперся з усяе сілы, і абваліўся дом на ўладцаў і на ўвесь народ, які быў у ім. І было памерлых, якіх забіў Самсон пры смерці сваёй, больш, чым калі забіў ён у жыцці сваім (Суд. 16, 25–26, 28–30)* [1, 359]. Як відаць, праз арыгінальную рэміфалагізацыю біблейскага сюжэта У. Караткевіч спраецываваў жыццёвую гісторыю біблейскага Самсона на мастацкі вобраз адданага сына сваёй Радзімы і яго лёс. У сваім вершы паэт узмацняе патрыятычны пачатак свайго лірычнага героя, узводзячы яго любоў да Радзімы ў ранг галоўнай анталагічнай дамінанты асобы, асноўнай крыніцы яго духоўных сіл. Менавіта любоў да Радзімы і нянавісць да ворага абуджаюць у ім дух, узнаўляюць сілы і робяць здольным ахвяраваць асабістым жыццём дзеля свабоды суродзічаў. У Караткевіча Самсон мае цвёрдую веру і ўнутраную ўпэўненасць, што подзвіг яго недарэмны і застанеца жыць у памяці нашчадкаў.

Вобраз *Самсона* знайшоў сваю арыгінальную інтэрпрэтацыю ў беларускай літаратуры не толькі ў межах творчасці У. Караткевіча, але і ў паэтычных творах А. Гаруна (“*Самсон*”) і К. Сваяка (“*Самсон і Даліля*”).

Фабула паэтычнага твора А. Гаруна будзеца вакол апісання апошняга імгнення жыцця Самсона, які апынуўся ў філістымскім палоне і вымушаны трымаць здзекі варожага натоўпу, быццам *Месія Хрыстос* перад сваім укрыжаваннем: *Парві ты свой ланцуг, як завязку гнілую, / Тады мы ўверымся, што Бог твой не балван. У евангельскім апісанні пакут Божга Сына, іудзеі, назіраючы яго крыжовую смерць, патрабавалі падобных доказаў: ... Ты, што разбураеш храм і за тры дні будзеш! уратуй Сябе Самога. Калі Ты Сын Божы, сыйдзі з крыжа. (Паводле Мацея 27,40)* [1, 1219]. Паэт А. Гарун у адрозненне ад У. Караткевіча апускае дэталі з жыццёапісання поўнага моцаў і гарачага імпэту асілка. Яго герой трызніць вобразамі роднага краю, мроіць, як *Найвышні ўсё благаславіць*, і найперш, яго народ. Перажываючы ўнутранае патрасенне, Самсон духоўна адраджаецца: цяпер ён гатовы на ўсё, нават на смерць, дзеля Бога і свайго народа, славе і велічы якога і прысвячае свой подзвіг: *Самсон мяняўся ўвесь ў набожным паднясенні, / І твар яго мужскі за небам развідняў. / “Мой Бог, мой Пан, мой Свет!” – шаптаў у патрасенні / І рукі замест крыл душы сваёй падняў ...* Для выражэння ўнутранага стану лірычнага героя паэт уводзіць у тэкст метафары *твар развідняў, крылы душы*. У вершы А. Гаруна прачытваецца прамая аналогія паміж складаным гістарычным этапам у жыцці старажытных ізраільцянаў, якія вымушаны змагацца з філісцімлянамі за сваю свабоду, і цяжкім перыядам у гісторыі Беларусі ў часы Грамадзянскай вайны, калі жыў сам паэт [7, 100].

Паэт К. Сваяк (К. Стэповіч) пашырыў загаловак свайго вершаванага твора “*Самсон і Даліля*”, увёўшы дадатковы антрапонім *Даліля*, што імпліцытна звязала наступны змест верша, абмежаваўшы яго фабулу драматычнымі падзеямі, звязанымі з каварнай філісцімлянкай *Даліляй*, што спакусіла *Самсона*. Цікава, што ў багатай біблейскай міфалогіі ўвагу паэта-святара прыцягнуў сюжэт пра “трахоўныя” пачуцці кахання і здрады *Самсона* і блудніцы *Далілі*, чый грэх перамагае любую сілу. Яе падступнасць і каварства аўтар выкрывае праз пярэчыўна афарбаваныя моўныя сродкі: *нявернасць тэй дзяўчыны, дзяўчына стыд згубіла, сілу мужа здрадай адабрала, трэцяга асілка з ног зваліла. У паэтычнай інтэрпрэтацыі гэтай гісторыі К. Сваяком няма павучальных матываў, што выводзіць яе за межы ўласна біблейскага сюжэта і робіць звычайнай агульначалавечай з’явай* [6]. Пры гэтым мастацкае пачуццё аўтара не губляецца. Падрабязна пераствараючы радкі Суперкнігі, аўтар значна ўзмацніў толькі кульмінацыйную частку верша: *Самсон збіраў у малітве свае сілы, / Слупы абняўшы. Зор яго быў скрыты: / “Егова, – зашаптаў, – Не помні грэх Далілы!” / Затрос слупы. Храм злёг. Там і Самсон забіты. Увогуле, уся творчасць К. Сваяка вылучаецца яго здольнасцю ўвасабляць у пластычных і мілагучных вершаваных формах адцягнення біблейскія вобразы і матывы, адаптаваць іх да штодзённых жыццёвых сітуацый, пераглядаць самі гэтыя сітуацыі пад кутом гледжання біблейскіх ідэалаў* [5, 13].

Такім чынам, у мастацкім дыскурсе значэнне антрапоніма біблейскага паходжання *Самсон* змяняецца ў працэсе трансанімізацыі: *Самсон* (уласнае імя ізраільскага судзі) → 1) паэтонім *Самсон* (імя лірычнага героя ў паэтычным тэксце); 2) бібліёнім *Самсон* (назва літаратурнага твора). Пры гэтым онім *Самсон*, які валодае моцным алюзійным патэнцыялам, выбіраецца аўтарамі адпаведнага рэміфалагізаванага паэтычнага тэксту ў якасці загаловака, каб не толькі рэалізаваць намінацыйна-размежавальную функцыю бібліёніма, але і для таго, каб інфармаваць чытача пра змест і тэматыку наступнага мастацкага тэксту і падрыхтаваць да яго ўспрымання. Праз увядзенне дадатковых онімаў гэты змест, як правіла, звужаецца (напр., “*Самсон і Даліля*” К. Сваяка) да асобнага сюжэта ці ўрыўка з тэксту-асацыяты. У шырокім сэнсе загаловак-алюзія *Сам-*

сон выступае як маркер біблейскага першатэксту, які дазваляе дасведчанаму чытачу спрагнаваць галоўную тэму твора, што праз мастацкую інтэрпрэтацыю пераствараецца ў залежнасці ад задумы аўтара. У вузкім сэнсе бібліянімі Самсон з аднаго боку з'яўляецца аманімічным, паколькі розныя аўтары (У. Караткевіч, А. Гарун, К. Сваяк і інш.) выкарыстоўваюць яго для наймення сваіх твораў, з другога боку, ён мае пэўны сінанімічны патэнцыял, бо аднолькава названы рэміфалагізаваны паэтычны тэкст узыходзіць да аднаго і таго ж першатэксту, рэалізуючы пры гэтым сваю арыгінальную мастацка-эстэтычную ідэю. Безумоўна, правільнае разуменне і карэктная эксплікацыя алюзіянага канататыўнага сэнсу бібліяніма ў канкрэтным паэтычным творы патрабуе належнага валодання міжтэкставай кампетэнцыяй і ў выпадку з загатоўкам-алюзіяй Самсон ведання біблейскага пратэксту.

Літаратура

1. Біблія. Кнігі Сьвятога Пісаньня Старога і Новага Завету кананічныя ў беларускім перакладзе / пер. В. Сёмуха. – Duncanville, USA : World Wide Printing, 2002. – 1535 с.
2. Верабей, А. Абуджаная памяць: Нарыс жыцця і творчасці У. Караткевіча [Электронны рэсурс] / А. Верабей. – Мінск : Маст. літ., 1997. – 256 с. – Рэжым доступу: <http://karatkevi.ch/kritika/verabei-abudzhanaia-ramjac/verabei2.html>. – Дата доступу: 25.10.2017.
3. Кухаренко, В. А. Интерпретация текста : учеб.пособие. – 2-ое изд., перераб. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
4. Самсон [Электронный ресурс] // Электронная еврейская энциклопедия. – Режим доступа: <http://eleven.co.il/article/13681>. – Дата доступа: 26.12.2017.
5. Сваяк, К. Выбраныя творы / К. Сваяк ; уклад. І. Багдановіч. – Мінск : Кнігазбор, 2010. – 472 с.
6. Тарасюк, Л. Журба ідэалу. Паэзія Казіміра Сваяка [Электронны рэсурс] / Л. Тарасюк // Наша вера. – 2001. – № 3 (17). – Рэжым доступу: <http://media.catholic.by/nv/n17/art4.htm>. – Дата доступу: 20.12.2017.
7. Штэйнер, І. “Свет шчодры. Свет мяне паўторыць...”: паэзія У. Караткевіча і класічныя традыцыі : манаграфія / І. Штэйнер. – Мінск : Кнігазбор, 2008. – 120 с.

Е.А. Красина

Российский университет дружбы народов
e-mail: elena_krassina@mail.ru

УДК 821.161.1

ЛИЧНЫЕ ИМЕНА В РОМАНЕ Д. БЫКОВА «ОРФОГРАФИЯ»: ПЕРСОНАЖИ И ПРОТОТИПЫ

Ключевые слова: *аллюзия, оним, персонаж, прототип, текстоним, языковая игра.*

В статье рассматриваются личные имена в романе современного русского писателя Д. Быкова «Орфография» как текстонимы, реализующие стилиобразующую функцию художественного текста, и одновременно как эстетические знаки, формирующие образность на уровне текста романа в целом и системы персонажей. Иерархия персонажей устанавливается с опорой на прототипы исторических личностей и формируется на основе языковой игры, сочетающей фактографические сведения и аллюзии.